

İNFORMASIYA ƏLDƏ ETMƏYİN VƏZİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikasında İnformasiya əldə etməyin Konstitusion və Qanunvericilik əsasları

Qanunvericilik

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 50-ci maddəsinə görə “Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır”. Ölkənin tərəfdar çıxdığı BMT- nin Mülki və Siyasi Hüquqlara Dair Beynəlxalq Paktın, İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi və Əsas Azadlıqlara dair Avropa Konvensiyasının, Orxus Konvensiyasının müvafiq müddəaları da hər kəsin informasiyanı əldə etmək və yaymaq hüququnu özündə təsbit edir.

Konstitusiyanın 50-ci maddəsində əks olunmuş məlumat azadlığı hüququnun təmin edilməsi və tənzimlənməsi üçün bir sıra qanunlar qəbul olunmuşdur. Bu qanunların bir qismi bilavasitə, digərləri isə qismən informasiya azadlığının təmin olunması və tənzimlənməsi ilə bağlı olan normalardır. Bunlar:

İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Məlumat Azadlığı Haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu və s. qanunlar və digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.

Bu Qanunlar içərisində 2005-ci ilin 30 sentyabr tarixində qəbul olunmuş **“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu** xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun məqsədi

“...Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 50-ci maddəsi ilə təsbit olunmuş məlumat əldə etmək hüququnun sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə, açıq cəmiyyətin və demokratik hüquqi dövlətin prinsipləri əsasında təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirməkdən, həmçinin, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsinə vətəndaşlar tərəfindən nəzarət olunmasına şərait yaratmaqdan ibarətdir”¹ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 28 iyul 2007-ci il tarixli 2292 sayılı Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya” (bundan sonra Milli Strategiya) və “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı” (bundan sonra Fəaliyyət Planı) (2007-2011-ci illər) ölkədə korrupsiyaya qarşı mübarizədə şəffaflığın artırılmasını əsas vasitələrdən biri kimi qoymuşdur. Milli Strategiyada göstərilir ki, “Milli Strategiya korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas şərti kimi dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılmasını təsbit edir. Şəffaflığın təmin edilməsi öz-özlüyündə korrupsiyanın aradan qaldırılması məqsədi daşımır. O, korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas vasitəsi kimi müəyyən edilir. Şəffaflıq təmin edildiyi təqdirdə ictimaiyyət dövlət orqanlarının qəbul edəcəyi qərarlar haqqında daha çox məlumata malik olur, ictimai diskussiyaya şərait yaranır, dövlət orqanlarına ictimai etimad güclənir və bu orqanların hesabatlılığı və məsuliyyəti daha da artır. Şəffaflıq dövlət orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləsməsinə, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin daha səmərəli surətdə təhlil edilməsinə və

¹ İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. 30 sentyabr 2005-ci il. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/view.php?lang=az&menu=21&page=2>

qiymətləndirilməsinə xidmət edir. Şəffaflıq həmcinin iqtisadiyyatın inkisafı, əlverişli biznes mühitinin yaradılması, xarici sərmayələrin cəlb edilməsi ucun əsas şərtlərdəndir”.²

Əldə edilməsi qanunla məhdudlaşdırılan informasiyalar istisna olmaqla dövlət orqanları öz fəaliyyətləri barədə məlumatları ictimaiyyətə çatdırmalıdır. Dövlət orqanları şəxslərin, kütləvi informasiya vasitələrinin və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının onların fəaliyyətləri barədə informasiya ala bilmələri üçün zəruri tədbirlər görülür.³

Şəffaflığın və səmərəliliyin artırılması üçün dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətini əks etdirən internet səhifələrinin tərtib edilməsi işinin başa çatdırılması, ərizə və muraciətlərin elektron vasitələrlə qəbul edilməsinin təşkili nəzərdə tutulur.⁴

İnformasiya əldə etmək haqqında Qanunun icrasına nəzarəti təmin etmək məqsədi ilə İnformasiya məsələləri üzrə müvəkkil təsisatının yaradılması nəzərdə tutulur.

Sorğu əsasında informasiyanın əldə edilməsi

“İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanuna görə informasiya sorğular tərəfindən verilən sorğular vasitəsi ilə və açıqlanması məcburi olan ictimai informasiyaların açıqlanması yolu ilə həyata keçirilir.

Qanunda informasiya sorğularının növləri, verilmə qaydaları, sorğuların cavablandırılması, imtina, aidiyyəti üzrə yönəldilməsi ilə bağlı qaydalar, müddətlər, prosedurlar müəyyən olunmuşdur.

Qanuna əsasən sorğuçu informasiya sorğusunu informasiya sahibinin vəzifəli şəxsinə bilavasitə və ya telefonla muraciət etmək yolu ilə şifahi, yaxud sorğunu şəxsən təqdim etmək və ya informasiya sahibinə poçt, telefaks, yaxud elektron poçtla göndərməklə yazılı təqdim edə bilər.⁵

Qanunun qüvvədə olduğu dövr ərzində həyata keçirilən monitorinqlərin nəticələrinə əsaslanaraq qeyd etmək mümkündür ki, yazılı sorğularla şifahi sorğuları əldə etməyin fərqli xüsusiyyətləri mövcuddur. Eyni zamanada verilən sorğunun məzmunu, sorğunun kimin tərəfindən verilməsi də onun cavablandırılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“Dövlət və yerli özünüidarə orqanları informasiyanı kimin istəməsinin fərqi yoxdur. Tələb olunan eyni informasiya bir təşkilata, şəxsə, jurnalistə və ya redaksiyaya məmnuniyyətlə təqdim olunduğu halda, digərlərinə verilməyə bilər. Məmurlar informasiya tələb edənlərin cəmiyyətdəki statusunu nəzərə alırlar. Muxalifətyönlü KİV-in nümayəndəsinin təqdim etdiyi sorğuya bir münasibət, neytral və hakimiyyətə yaxın olan KİV-ə isə başqa münasibət bəslənir”.⁶

Milli Strategiyada və Fəaliyyət Planında informasiya açıqlığının təmin olunması və şəffaflığın artırılması məqsədi ilə 2007-2011-ci illəri əhatə edən dövrdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, onların tabeçiliyində olan dövlət orqanları, yerli hakimiyyət və özünüidarə orqanlarında xüsusi strukturların yaradılması nəzərdə tutulur.

“Əldə edilməsi qanunla məhdudlaşdırılan informasiyalar istisna olmaqla dövlət orqanları öz fəaliyyətləri barədə məlumatları ictimaiyyətə çatdırmalıdır. Dövlət orqanları şəxslərin, kütləvi informasiya vasitələrinin və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının onların fəaliyyətləri barədə informasiya ala bilmələri ucun zəruri tədbirlər

² Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/upload/file/Sheffavliq.pdf>

³ Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/upload/file/Sheffavliq.pdf>

⁴ Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/upload/file/Sheffavliq.pdf>

⁵ İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu (maddə 13). 30 sentyabr 2005-ci il. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/view.php?lang=az&menu=21&page=2>

⁶ Azərbaycan Respublikasında informasiyanın əldə edilməsi: qanunvericilik və praktika. Monitoring hesabatı. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası-2006. <http://www.clrpl.az/upload/file/Informasiya%20azdligi%201.pdf>

gorurlər”.⁷

Fəaliyyət Planının 10-cu bölməsində məlumat azadlığının təmin olunması məqsədi ilə xüsusi strukturların işinin təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu fəaliyyət çərçivəsində informasiya sahibləri xüsusi ixtisaslaşmış strukturlar yaratmalı və ya mövcud strukturların işini təkmilləşdirməlidirlər. Fəaliyyət Planının qüvvədə olduğu dövr ərzində bu istiqamətdə həyata keçirilən fəaliyyətlər zəif olmuşdur. Bir neçə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı istisna olmaqla əksəriyyət dövlət orqanlarında və özünüidarə orqanlarında müvafiq qurumlar yaradılmamışdır. Belə olan halda informasiya sahibi sorğuları qəbul etmək, onların reyestrini aparmaq, sorğuları cavablandırmaqla bağlı çətinlik çəkirlər.

“Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası tərəfindən keçirilən monitoring zamanı bu hal özünü qabarıq şəkildə göstərmişdir. “Təşkilat tərəfindən verilən yazılı sorğulara bir sıra hallarda dövlət və özünüidarə orqanları cavab vermək istədikləri halda belə bunu həyata keçirə bilməmişdir. Belə ki, mövcud dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının əksəriyyətində, xüsusən də aşağısəviyyəli orqanlarında informasiyanın cəmləşdiyi vahid struktur yoxdur”.⁸

Bu monitoring Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası Tərəfindən 2006-cı ildə həyata keçirilmişdir. Həmin vaxtdan bir neçə il keçməsinə baxmayaraq problem aktual olaraq qalmaqdadır.

Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqasının da təmsil olunduğu QHT koalisiyası tərəfindən 2008-ci ildə müxtəlif dövlət, bələdiyyə, və digər informasiya sahiblərinə 169 yazılı informasiya sorğusu göndərilmişdir. 169 sorğuda soruşulan informasiyaların sayı 355 olmuşdur. Göndərilən 169 sorğudan 49,7 %-nə hər hansı reaksiya olmuşdur. Onlardan 65-nə tam cavab, yalnız 35-nə tam və vaxtında cavab verilmişdir.⁹

Şifahi sorğularla bağlı vəziyyət yazılı sorğulara nisbətən fərqlidir. Bir çox dövlət orqanlarında şifahi sorğuların qeydiyyatı ümumiyyətlə aparılmır.

Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası tərəfindən 2006-cı ildə keçirilən monitoring zamanı şifahi sorğularla bağlı nəticələr aşağıdakı kimi olmuşdur.

“Vəzifəli şəxslərdən açıq informasiyanın əldə edilməsi üçün verilən 40 şifahi sorğudan yalnız 19 cavablandırılmışdır. İyirmi bir halda isə ya dərhal cavab verməkdən imtina edilmiş, yaxud cavab üçün başqa vaxt müraciət edilməsi üçün vaxt müəyyən olunmuş, lakin sonradan cavab verilməmişdir. 19 sorğu isə qəbul olunmuşdur. qəbul olunmuş sorğuların 17-si vaxtında 2-si isə vaxt keçdikdən sonra cavablandırılmışdır. Verilən cavablarda istənilən informasiyalar 12 halda tam, 7 halda isə qismən təqdim edilmişdir”.¹⁰

Təəssüf ki, “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunda “informasiya sahibinin vəzifəli şəxsinə bilavasitə və ya telefonla müraciət etmək yolu ilə şifahi yolla sorğu vermək üsulu kifayət qədər ciddi mexanizmlərlə yüklənməmişdir. Hazırkı dövrdə qanunun informasiya sahibi adlandırılan qurumların vəzifəli şəxslərinə nə bilavasitə, nə də telefonla müraciət etmək əksəriyyət hallarda qeyri-mümkündür”¹¹

⁷ Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/upload/file/Sheffavliq.pdf>

⁸ Azərbaycan Respublikasında informasiyanın əldə edilməsi: qanunvericilik və praktika. Monitoring hesabatı. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası-2006. <http://www.clrpl.az/upload/file/Informasiya%20azdligi%201.pdf>

⁹ İctimai İnformasiyaların açıqlanması və əldə edilməsinin monitoringi. Hesabat 2008-ci ildə ACİ-YF və Gəlirlərə Nəzarət İnstitutunun həyata keçirdiyi layihə çərçivəsində hazırlanmışdır.

¹⁰ Azərbaycan Respublikasında informasiyanın əldə edilməsi: qanunvericilik və praktika. Monitoring hesabatı. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası-2006. <http://www.clrpl.az/upload/file/Informasiya%20azdligi%201.pdf>

¹¹ Azərbaycan Respublikasında informasiyanın əldə edilməsi: qanunvericilik və praktika. Monitoring hesabatı. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası-2006. <http://www.clrpl.az/upload/file/Informasiya%20azdligi%201.pdf>

Milli Strategiya və Fəaliyyət Planında dövlət orqanlarında şəffaflığın və məlumatlığın artırılması üçün ictimaiyyətlə əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə geniş yer ayrılmışdır. Fəaliyyət Planının 17-ci bölməsinə bu məqsədlə “Qaynar xətt” xidmətlərinin yaradılması və bu xidmətə daxil olan müraciətlərlə bağlı operativ tədbirlər görülməsi üçün sistemin yaradılması istiqamətində fəaliyyətlər daxil edilmişdir. Hazırda bir sıra dövlət orqanlarında, xüsusən də Mərkəzi İcra Hakimiyyəti orqanlarında müxtəlif “qaynar xətt” sistemləri yaradılmışdır.

Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası, Nadir Adilov, Azərbaycan Hüquqşünaslar Konfederasiyası, Avrasiya Hüquqşünaslar Assosiasiyası, Azərbaycan Gənc Hüquqşünaslar Birliyindən ibarət QHT Koalisiyasının, Korrupsiyaya qarşı mübarizə aparən təşkilatların məlumat və əməkdaşlıq şəbəkəsinin partnyorluğu ilə ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə hazırladıqları “Dövlət orqanlarının qaynar xətt xidmətlərinin monitorinqinə dair hesabat”da aşağıdakı sistemlərin olmasına dair məlumat verilmişdir:

“Elektron qaynar xətt – sorğu və şikayətlərin göndərilməsi üçün standart olaraq mərkəzi icra orqanlarının internet saytlarında ictimaiyyət tərəfindən istifadə oluna bilər;

Telefon xəttləri – (i) ümumi telefon xətti – hansı ki, digər məqsədlərdən əlavə müraciət, sorğu və şikayətlərin qəbul edilməsi məqsədini daşıyır, (ii) – xüsusi ayrılmış telefon xətti – hansı ki, yalnız əhəlinin müraciət, sorğu və şikayətlərin qəbul edilməsi məqsədini daşıyır

Üç-nömrəli xüsusi ayrılmış xətt – (i) – üç nömrəli avtomat olmayan ictimai sorğular/müraciətlər/şikayətlər üçün ayrılmış xətt, (ii) – gün ərzində 24 saat olaraq müraciətlər üçün acıq olan üç nömrəli avtomat xüsusi ayrılmış xətt çoxxətli telefon vasitəsi - gün ərzində 24 saat olaraq eyni zamanda çoxlu müraciətləri qəbul etmək iqtidarında olan olan avtomat üç nömrəli xüsusi ayrılmış xətt”¹²

Həyata keçirilən monitorinq nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, standartlara cavab verən “qaynar xətt” xidmətlərinin fəaliyyət göstərdiyi dövlət orqanlarında şifahi müraciətlərlə və sorğularla bağlı tədbir və cavablandırma işləri xeyli yaxşılaşmışdır.

Bununla belə “qaynar xətt” xidmətləri heç də bütün informasiya sahibləri tərəfindən yaradılmamışdır. Bir çox dövlət orqanlarında isə bu xidmətin fəaliyyəti səmərəli deyildir.

Açıqlanmalı olan informasiyalar

“İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanun İnformasiya sahibləri üzərində informasiyanı açıqlamaq vəzifəsi qoymuşdur. Qanuna görə sorğu verilmədən belə informasiya sahibi ictimai informasiyaları açıqlamalıdır. Qanunun 29.1. maddəsi cəmiyyətin maraqlarını daha asan və daha operativ şəkildə təmin etmək, çoxsaylı informasiya sorğularını azaltmaq məqsədilə malik olduğu, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəticəsində yaradılmış informasiyaların açıqlanmasını vəzifə olaraq informasiya sahibi üzərində qoymuşdur. Maddədə açıqlanması məcburi olan informasiyaların siyahısı verilmişdir.

Qanunun 29-cu maddəsində sadalanan informasiyalar İnternet İnformasiya ehtiyatlarında açıqlanmalıdır. İnformasiya Əldə etmək Haqqında Qanunun keçid maddələrinə görə İnternet İnformasiya ehtiyatlarının yaradılması konkret vaxt çərçivələri müəyyən etmişdir. Qanunun keçid müddələrinin tələbinə görə “Dövlət orqanları bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyaları açıqlamaq üçün ən qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 1 ildən gec olmayaraq öz İnternet informasiya ehtiyatlarını yaradırlar, bələdiyyələr isə bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyaları açıqlamaq üçün mümkün qədər qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 3 ildən gec olmayaraq öz İnternet informasiya ehtiyatlarını formalaşdırma bilirlər. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tabeçiliklərində olan dövlət orqanlarının öz İnternet informasiya ehtiyatlarını formalaşdırmaları üçün ən qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 2 ildən gec olmayaraq şərait yaratmalıdırlar. İctimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslər, həmçinin normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən

¹² Azərbaycanda Dövlət orqanlarının qaynar xətt xidmətlərinin monitorinqi.
http://clrpl.az/upload/file/Qaynar_xett_Hesabat_az.pdf

İnformasiya sahibləri öz İnternet informasiya ehtiyatlarını mümkün qədər qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 2 ildən gec olmayaraq yaradırlar”.¹³

Media Hüquqları İnstitutu Qeyri-Hökumət təşkilatının hazırladığı hesabatda deyilir ki, “Bilgi sahiblərinin qanunvericiliyin bu tələblərinə hansı ölçüdə əməl etdiyini öyrənmək məqsədi ilə 30 bilgi sahibinin saytının araşdırılması bəlli edir ki, dövlət qurumlarının əksəriyyəti artıq özlərinin internet saytlarını yaradıblar, internet resurslarının yaradılması sahəsində ciddi irəlləyişlər əldə ediblər. Ancaq internet informasiya resurslarının operativ bilgi qaynağına çevrilməsini söyləmək olmur. Əksər qurumların yaratdıqları saytlar qanunvericiliyin tələblərinə uyğun deyil. İnternet resursları daha çox qurumların quru təqdimatına aid bilgilərdən ibarətdir”.¹⁴

Media Hüquqları İnstitutunun monitorinq obyektinə olan 30 dövlət orqanının 6-nın rəsmi veb sahifəsi olmaması müəyyən edilib. Bunlar Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Müdafiə nazirliyi, Dövlət Sərhəd Xidməti, Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə Məhkəmə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi olmuşdur.¹⁵

2006-cı ildən başlayaraq mütəmadi olaraq və ölkənin rəsmi dövlət qurumlarının və bələdiyyələrinin İnternet resurslarının monitorinqini aparan “Multimedia” İnformasiya Sistemləri və Texnologiyaları Mərkəzinin 01 fevral , 2009 – 01 oktyabr , 2009-cu il dövrünü əhatə edən “Dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin rəsmi internet saytlarının Monitorinqi” üzrə hesabatında göstərilir ki, “Son illərdə xeyli sayda qurumların məsul şəxsləri onların İnternet fəaliyyətlərini tənqid edənlərlə bağlantıya keçib hansı işlərin görülməsi ilə bağlı məsləhətlər alır və həmin məsləhətlər əsasında təkmilləşdirirdilər. Nəticə isə göz qabağındadır. Bir zamanlar ən adi informasiyaların saytlarda yerləşdirilməsi problem idisə, indi hətta elektron xidmətlər sahəsində yarışmaq iddiasında olan qurumlar da var.”¹⁶

Qeyd olunan müsbət dəyişikliklərə baxmayaraq Qanunun keçid müddəaları fəslinin maddələrinin yerinə yetirilməsi başa çatmamışdır. Ən yaxşı göstərici Qanunu 56.1 maddəsində nəzərdə tutulan dövlət orqanları tərəfindən İnternet İnformasiya ehtiyatlarının yaradılmasını göstərmək olar. Bununla belə Qanunun qüvvəyə mindiyi vaxtdan 4 ildən artıq vaxt keçməsinə baxmayaraq hələ də mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları içərisində rəsmi veb sahifəsi olmayanlar vardır. Veb sahifələrinin keyfiyyət göstəriciləri, o cümlədən Qanunda nəzərdə tutulan açıqlanması məcburi olan ictimai informasiyalarla yüklənmə göstəricilərinə görə yüksək deyildir. Həmin maddənin ikinci hissəsi-bələdiyyələrin İnternet İnformasiya ehtiyatlarının yaradılması göstəriciləri isə acınacaqlı vəziyyətdədir. Veb sahifəsi olan bələdiyyələrin sayı ölkədə mövcud olan bələdiyyələrin 1 faizindən çox deyildir. İnternet informasiya ehtiyatlarına malik olan azsaylı bələdiyyələrin internet resurslarının keyfiyyət göstəriciləri isə o qədər də yüksək deyildir.

Qanunun 56.2. maddəsində nəzərdə tutulmuş subyektlərin-müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının tabeçiliyində olan dövlət orqanlarının İnternet informasiya ehtiyatları yaratmaq istiqamətindəki fəaliyyətləri də keçid müddəalarında nəzərdə tutulan iki illik müddətin iki qat ötməsinə baxmayaraq natamamdır. Bu kateqoriyaya daxil olan əksəriyyət dövlət orqanları öz İnternet İnformasiya ehtiyatlarını yaratmamışdır. Mövcud olan resurslar isə Qanunun tələblərinə cavab vermir.

¹³ İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu (maddə 56). 30 sentyabr 2005-ci il. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/view.php?lang=az&menu=21&page=2>

¹⁴ Media Hüquqları İnstitutu. Azərbaycanda ictimai bilgilərə çatım. İllik hesabat. 2009-cu il. <http://www.mediaryights.az/docs/foi%20illik%20hesabat%202009.pdf>

¹⁵ Media Hüquqları İnstitutu. Azərbaycanda ictimai bilgilərə çatım. İllik hesabat. 2009-cu il. <http://www.mediaryights.az/docs/foi%20illik%20hesabat%202009.pdf>

¹⁶ Multimedia” İnformasiya Sistemləri və Texnologiyaları Mərkəzinin 01 fevral , 2009 – 01 oktyabr , 2009-cu il üçün hesabatı. <http://www.informasiva.org/docs/aze/hesabat2009.doc>

“Multimedia” İnformasiya Sistemləri və Texnologiyaları Mərkəzinin 01 fevral , 2009 – 01 oktyabr , 2009-cu il dövrünü əhatə edən

“Dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin rəsmi internet saytlarının Monitorinqi” üzrə hesabatında “İlk üç yer üzrə orta informasiya açıqlığı səviyyəsi təxminən 52 % - dir.

50 dövlət qurumu üzrə orta informasiya açıqlığı göstəricisi təxminən 24 % olub.

Ötən il bu rəqəm 27%-ə bərabər olub (40 parametr üzrə monitorinqin nəticəsinə əsasən)”¹⁷

Həmin təşkilatın 50 informasiya sahibinin İnternet İnformasiya ehtiyatlarının monitorinqinə əsasən internet informasiya ehtiyatları içərisində ən çox açıqlanan informasiyalar aşağıdakılar olmuşdur.

Əlaqə, ünvan (telefon, faks, elektron poçt ünvanları, poçt ünvanı)

Dövlət qurumunun strukturu, ərazi təşkilatları, tarixi və s.

Normativ-Hüquqi sənədlər

Müxtəlif proqramlar, layihələr haqqında cari məlumatlar

Dövlət qurumunun vəzifəli şəxsləri haqqında məlumatlar

Ümumiləşdirilmiş statistik məlumatlar

Dövlət qurumlarının rəsmi saytlarında bir qayda olaraq açıqlanmayan informasiyalar aşağıdakılar olmuşdur.

Tenderlər, müsabiqələr, dövlət satınalmaları haqqında məlumatlar

Dövlət qurumunun büdcəsi və onun icrası haqqında

Öz sahəsi ilə əlaqəli dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı

Xidmətlər, tələb olunan sənədlər, formalar və s.

Boş iş yerləri, namizədlərə verilən tələblər, müsabiqə qaydaları

Xidmətlər, onların qiymətləri və tariflərin formalaşması

Rəhbər işçilərin qəbul saatları , qəbul qaydaları.¹⁸

İnformasiya məsələləri üzrə müvəkkil təsisatının yaradılmamasının hüquqi nəticələri

İnformasiya əldə etmək haqqında Qanunun 6-cı fəslində Qanunun icrasına nəzərətin təmin edilməsi ilə bağlı İnformasiya məsələləri üzrə Müvəkkil vəzifəsinin təsis olunmasını müəyyən edir.

Qanunun keçid müddəaları fəslində göstərilir ki, “Müvəkkil bu Qanun qüvvəyə mindikdən sonra, ən gec 6 ay ərzində seçilir” (maddə 57.1.). Qanunun qüvvəyə mindiyi 30 sentyabr 2005-ci il tarixindən ötən dövrdə müvəkkil təsisatının formalaşdırılmaması Qanunun həyata keçirilməsində ciddi problemlər yaratmaqdadır. Milli Strategiyada da müvəkkil təsisatının fəaliyyəti ilə bağlı müddəa daxil edilmişdir.

Səxslərin məlumat azadlığından istifadəsi dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın təmin edilməsi şərtlərindən biridir. Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı 2007-2011-ci illər ucun Fəaliyyət Planı bu azadlığı təmin edən informasiya əldə etmək haqqında qanunvericiliyin tətbiqində səmərəliliyin artırılmasını, vətəndaşların dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti barədə məlumat əldə edə bilməsini, informasiya məsələləri üzrə müvəkkil institutunun fəaliyyəti üzrə təkliflərin hazırlanmasını nəzərdə tutmuşdur¹⁹.

Fəaliyyət Planının 10-cu bəndində məlumat azadlığından istifadənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir neçə fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bunlar: “məlumat əldə edilməsi qaydalarının və üsullarının təkmilləşdirilməsi”, “məlumat əldə edilməsi üzrə məsul olacaq strukturların və bölmələrin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi”, “bu sahədə treninqlərin keçirilməsi”

¹⁷ Multimedia” İnformasiya Sistemləri və Texnologiyaları Mərkəzinin 01 fevral , 2009 – 01 oktyabr , 2009-cu il üçün hesabatı. <http://www.informasiya.org/docs/aze/hesabat2009.doc>

¹⁸ Multimedia” İnformasiya Sistemləri və Texnologiyaları Mərkəzinin 01 fevral , 2009 – 01 oktyabr , 2009-cu il üçün hesabatı. <http://www.informasiya.org/docs/aze/hesabat2009.doc>

¹⁹ Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/upload/file/Sheffavliq.pdf>

və “informasiya məsələləri üzrə müvəkkil institutunun fəaliyyəti ilə bağlı təkliflərin hazırlanması” ilə bağlı olan fəaliyyətlərdir.²⁰

Əslində İnformasiya məsələləri üzrə Müvəkkilin seçilməsi İnformasiya əldə etmək haqqında Qanunun tələbidir. Bununla belə 4 ildən artıq müddətin keçməsinə baxmayaraq müvəkkilin seçilməməsi və onun aparatının formalaşdırılması heç nə ilə əsaslandırılmır. Milli Strategiyada informasiya məsələləri üzrə təkliflərin hazırlanması nəzərdə tutulmasına və Fəaliyyət Planında bu təkliflərin hazırlanması İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) və bələdiyyələrə həvalə olunsada ötən müddət ərzində konkret nəticələr əldə edilməmişdir. Fəaliyyət Planında təkliflərin hazırlanması ilə bağlı müddət 2007-2009-cu illər müəyyən olunmuşdur. Təkliflərin hazırlanması ilə bağlı görülən işlərlə bağlı İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilə 11 yanvar 2009-cu il tarixində veb səhifə və elektron poçt vasitəsi ilə yazılı informasiya sorğusu göndərilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, Fəaliyyət Planının bu bəndində nəzərdə tutulan işlər yernə yetirilməmişdir.

İnformasiya Məsələləri üzrə Müvəkkilin fəaliyyətə başlamamasının hüquqi nəticələri əsasən aşağıdakılardır:

- “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunun 42 –ci maddəsində Qanunun icrasına nəzarəti “İnformasiya sahibinin rəhbəri-xidməti qaydada, yuxarı orqan-tabeçilik əsasında” və “İnformasiya məsələləri üzrə Müvəkkil-bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada həyata keçirir”.²¹ Müvəkkil təsisatının yaranmaması nəticəsində Qanunun icrasına nəzarət edən ixtisaslaşmış qurum yaradılmamışdır;
- İnformasiya sahibi tərəfindən sorğuçunun hüquqları pozulduqda (pozulması ehtimal olunduqda) sorğuçu Müvəkkilə şikayət etmək hüququna malikdir. Müvəkkil isə öz növbəsində şikayətlə bağlı qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hərəkətləri etməlidir. Hazırda bu mexanizm işləmir və sorğuçunun hüququ pozulduqda (pozulması ehtimal olunduqda) yalnız məhkəməyə şikayət etmək mexanizmi qalır. Məhkəməyə müraciət isə vaxt, vəsait və prosedurlar tələb edir və bu baxımdan bütün sorğuçular məhkəmə mexanizmlərindən istifadə edə bilmirlər;
- Müvəkkil həmçinin “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunun tələbləri ilə bağlı nəzarəti həyata keçirmək (informasiya sahibinin ictimai informasiyanı açıqlamaq vəzifəsini yerinə yetirməsi üzərində nəzarət: Qanunun 29-cu maddəsində göstərilən ictimai informasiyalar) hüququna malikdir. Müvəkkil nəzarətinin olmamasının nəticəsi olaraq informasiya sahibi hesab olunan subyektlər bu vəzifələrini tam yerinə yetirmirlər. Həyata keçirilən müxtəlif monitorinqlərin və tərtib olunan reytinglərin nəticələri onu göstərir ki, İnformasiya sahibləri ictimai informasiyanı açıqlamaq vəzifələrini tam yerinə yetirmirlər. Bunun səbəblərindən biri də müvafiq nəzarətin olmamasıdır;
- Müvəkkilin informasiya sahibi tərəfindən İnternet informasiya ehtiyatları yaradılması ilə bağlı nəzarət funksiyaları vardır. Müvəkkil internet informasiya ehtiyatlarının qanunvericilikdə müəyyən olunmuş vaxtlarda yaradılması, informasiya sahibinin malik olduğu və qanunvericilikdə sadalanan ictimai informasiyaların yerləşdirilməsi ilə bağlı nəzarəti həyata keçirməlidir. Müvəkkil təsisatının olmamasının nəticəsi olaraq belə internet informasiya ehtiyatlarının yaradılması ilə bağlı ciddi problemlər vardır. Yuxarıda müxtəlif QHT-lər tərəfindən müəyyən olunmuş reytinglərlə bağlı nəticələr göstərilmişdir və göründüyü kimi bu reytinglər bir neçə qurum istisna olmaqla olduqca azdır;
- “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunun 47.1.5. maddəsinin tələbinə görə Müvəkkil informasiya əldə etmək üçün verilən sorğunun nümunəvi formasını

²⁰ Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyağlı Fəaliyyət Planı” (2007-2011-ci illər). <http://www.commission-anticorruption.gov.az/upload/file/sheffavliq1.pdf>

²¹ İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu (maddə 42.1.1.və 42.1.2). 30 sentyabr 2005-ci il. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/view.php?lang=az&menu=21&page=2>

hazırlamalıdır. Belə nümunəvi formanın olmamasının nəticəsi olaraq sorğuçular qanunda göstərilən əsas tələblərə əməl etməklə öz mülahizələrinə uyğun olaraq informasiya sorğuları hazırlayırlar ki, bu da praktikada müəyyən problemlər yaradır;

- “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunun 26-cı maddəsində İnformasiya əldə edilməsinə görə ödənişlə bağlı müddəalar vardır. İctimai informasiyalar istisna olmaqla göstərilən informasiya xidməti üçün haqq ödənilməsi tələb oluna bilər. Qanunun tələbinə görə Müvafiq İcra Hakimiyyəti orqanı İnformasiya məsələləri üzrə müvəkkillə razılaşdırmaq şərti ilə “haqqı ödənilməklə göstərilən informasiya xidmətlərinin siyahısını, informasiyanın hazırlanıb təqdim olunmasına görə ödəniş qaydalarını, informasiyanın haqqı qabaqcadan ödənilməklə təqdim edilmə hallarını, ödəniş zamanı edilə biləcək güzəştin şərtlərini, Qanunun 14.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, müqavilə yolu ilə informasiya sorğusunun təmin edilmə şərtlərini və qaydalarını müəyyənləşdirir”.²² Müvəkkilin seçilməməsi və müvəkkil təsisatının yaradılmaması səbəbindən Qanunvericilikdə əks olunmuş bu mühüm müddəalar da tətbiq oluna bilmir və nəticədə çoxsaylı praktiki problemlər yaranır.

İnformasiya məsələləri üzrə Müvəkkil təsisatının yaradılmaması və müvəkkilin seçkisinin həyata keçirilməməsi “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunun tam tətbiqinə imkan vermir. Belə olan halda bir sıra milli QHT-lər və müvafiq Beynəlxalq qurumlar bunu “informasiya təminatını həyata keçirmək üçün lazımi infrastrukturun olmaması” hallarından biri kimi göstərir. **Article 19 (İfadə azadlığı üzrə global kampaniya) Beynəlxalq Qeyri-Hökumət Təşkilatı** “2005-ci ildə “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanun qəbul edildikdən sonra Azərbaycanda İnformasiya hüququnun təmin olunması” ilə bağlı 2009-cu il hesabatında göstərir ki, “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunda deyilir ki, İnformasiya Məsələləri üzrə Müvəkkil bu Qanunun qüvvəyə mindiyi vaxtdan altı ay ərzində təyin olunmalıdır. Bu vaxt 2006-cı ilin iyun ayında bitib. Lakin 3 ildən çoxdur ki, yerli və beynəlxalq qurumların müraciətlərinə baxmayaraq, İnformasiya Ombudsmanı təyin olunmur və bunun nə zaman baş verəcəyi qeyri-müəyyən olaraq qalır. Tədqiqat iştirakçıları hesab edir ki, bu hal Azərbaycanda uğurlu informasiya rejimi yaratmaq cəhdlərinin qarşısında dayanan ən ciddi sədlərdən biridir”.²³

Qanunvericilikdə olan boşluqlar və ziddiyyətlər

Mövcud qanunvericilik və normativ aktlar ictimai informasiyalara çıxışın bütün informasiya əldə etmək istəyənlər üçün əlverişli olmasını və informasiyaların açıqlığını konkret mexanizmlərlə təmin etmir. Məlumat azadlığı haqqında qanun ümumiyyətlə deklorativ xarakterlidir və vəzifəli şəxslərə informasiyanı verməmək üçün əlverişli şərait yaradır. Kütləvi İnformasiya Vəsitələri haqqında qanun nisbətən mexanizmlərə malik olsa da belə praktika onu göstərdi ki, istənilən dövlət və yerli özünüidarə orqanı istər yazılı, istərsə də şifahi sorğuları, o xüsusilə operativ sayılan informasiyaları açıqlamaq istəmədikdə bunu asanlıqla edirlər. Onlar jurnalistin, yaxud redaksiyanın verdiyi sorğuya cavab verməkdən nəinki imtina edirlər və bu imtinanı əsaslandırırırlar, hətta çox hallarda ümumiyyətlə sorğunu ya qəbul etmirlər, yaxud sorğu ilə bağlı heç bir cavab, o cümlədən imtina cavabı da vermirlər.

İnzibat Xətalər Məcəlləsində İnformasiya Əldə Etməklə bağlı qanunvericiliyin pozulmasına görə sanksiyaların (əsasən pul cərimələrinin) nəzərdə tutulmasına baxmayaraq praktikada onun tətbiq olunmaması məmur məsuliyyətsizlinə geniş yol açır.

²² İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu (maddə 26). 30 sentyabr 2005-ci il. <http://www.commission-anticorruption.gov.az/view.php?lang=az&menu=21&page=2>

²³ Qıfılların sirlərini açmaq vaxtıdır. 2005-ci ildə “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanun qəbul edildikdən sonra Azərbaycanda İnformasiya hüququnun təmin olunması”na dair hesabat 2009-cu il. Article 19 (İfadə azadlığı üzrə global kampaniya) Beynəlxalq Qeyri-Hökumət Təşkilatı. Elm və təhsil nəşriyyatı

Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında qanun Orxus konvensiyasında müəyyən olunan standartlara bu və ya digər şəkildə cavab verməsinə baxmayaraq onun tətbiqi zamanı vəzifəli şəxslər qanunun tələblərini pozmaq imkanına malikdirlər və bu baxımdan hətta konkret mexanizmləri olan qanun belə informasiyaların alınmasını əlverişli etmir və onun açıqlığını təmin etmir. Təsadüfi deyildir ki, ölkədə ətraf mühitə dair informasiyalar ən qapalı informasiyalar sırasındadır.

Dövlət sirri haqqında qanunun qüsurlu olmasını yerli, xarici və beynəlxalq ekspertlər dəfələrlə qeyd etmişlər. Bu qanun məmurlara açıq hesab olunan informasiyaları belə verməməkdə böyük yardım edə bilər.

2005-ci ilin əvvəlindən tətbiq olunmağa başlamış Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında qanun bir sıra informasiyaların ictimaiyyətdən və geniş əhali kütləsindən gizlədilməsi üçün şərait yaradır. Digər müvafiq qanunlar da ictimai informasiyalara çıxışın əlverişli olmasını və informasiyaların açıqlığını tam təmin etmir. Təəssüf ki, beynəlxalq standartlara, o cümlədən ölkənin tərəfdar çıxdığı müvafiq beynəlxalq normaların tələblərinə cavab verən İnformasiya əldə etmək haqqında qanun da ictimai informasiyaları istənilən şəxs tərəfindən əldə edilməsinə tam şərait yaratmır.

Qanunvericiliyin analizi nəticəsində müəyyən olundu ki, ölkədə qanunvericilik və normativ aktlar səviyyəsində «aşkarlıq» və «məxfilik» prinsipləri tam dəqiqliyi ilə müəyyən olunmamışdır. Nəticədə normativ aktlarda informasiyaların əldə edilməsi, hazırlanması, ötürülməsi və yayılması zamanı şəxsin, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyi tam şəkildə təmin olunmur.

Ölkə Konstitusiyası hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığına təminat verir. Mövcud qanunvericilik isə bu Konstitusiya müddəasının həyata keçməsinin konkret mexanizm və qaydalarını müəyyən edir. Bununla belə İnformasiyaların əldə edilməsi, ötürülməsi və yayımının qanuniliyini təmin etməli olan normalarda, xüsusən də Dövlət sirri haqqında qanunda olan boşluqlar müəyyən informasiyaların əldə edilməsini və yayılmasının qarşısını almağa imkan verir.

Təvsiyələr

İnformasiya sahiblərinin dairəsinin genişləndirilməsi və adlarının konkretləşdirilməsi

İnformasiya əldə etmək haqqında Qanunun 9-cu maddəsində göstərilən informasiya sahiblərinin dairəsinin genişləndirilməsi və adların konkretləşdirilməsi zərurəti vardır. Belə ki, dövlətin tabeliyində tam və ya qismən olan kommərsiya qurumları yalnız “dövlət büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə aid informasiyalar üzrə” deyil, bütöv fəaliyyətlərinə görə informasiya sahibi olmalıdırlar. Belə qurumların bir çoxu əmək bazarına, ətraf sosial və ekoloji mühitə təsirlər baxımından ictimai əhəmiyyət kəsb edən məlumatlara malikdirlər. Hazırda belə təşkilatlardan əmək münasibətləri, ətraf mühitə təsirlər, o cümlədən tullantıların idarə olunması kimi məlumatları əldə etmək mümkün deyildir. Qanunvericilik bu qurumların dövlət və bələdiyyə orqanları ilə bərabər informasiya sahibi hesab etməlidir.

Müvafiq İcra Hakimiyyəti orqanları İnformasiya sahiblərinin təsnifatlaşdırılmış siyahısını tərtib etməli və bu siyahını təsdiq etməlidir.

Nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

“İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunun tələbinə uyğun olaraq İnformasiya məsələləri üzrə Müvəkkil seçilməli və onun aparatı formalaşdırılmalıdır. Əks halda Qanunun tam tətbiqi mümkün olmayacaqdır.

Tabəçilik qaydasında həyata keçirilən nəzarətin effektivliyinin təmin olunması üçün dövlət orqanlarında informasiya məsələlərinə cavabdeh olan vahid strukturun yaradılması istiqamətində tədbirlər sürətləndirilməlidir.

Şifahi sorğuların qeydə alınması

Bəzi dövlət orqanlarının telefon “Qaynar xətt” xidmətlərinə daxil olan şifahi sorğular istisna olmaqla sorğuçuların verdikləri şifahi sorğuların qeydiyyatı aparılmır. Bu xüsusən informasiya sahiblərinin mətbuat xidmətlərində özünü göstərir. Hər bir şifahi sorğunun qeydə alınması həm sorğuçu, həm də informasiya sahibi üçün zəruridir.

Açıqlanması məcburi olan ictimai informasiyalarla bağlı

Hər bir informasiya sahibi “İnformasiya Əldə Etmək Haqqında” Qanunu 29-cu maddəsində göstərilən informasiyalardan hansılarına sahib olması barədə siyahı tərtib etməli və bu informasiyaların adlarını açıqlamalıdır. Bu informasiyaların hər hansı birinin İnternet İnformasiya Ehtiyatlarında açıqlanmamasının səbəbləri barədə ictimaiyyətə məlumat verilməlidir.